

**ДЕМОГРАФСКИ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ
НА БЕДНИТЕ ДОМАКИНСТВА С ДЕЦА В КОНТЕКСТА НА
ПОСТМОДЕРНОТО ОБЩЕСТВО**

Камелия Петкова*

В условията на икономическа и финансова криза, бедността сред децата се очертава като важен проблем, за повечето европейски страни и България. Имайки предвид, че децата са зависима категория, идентифицираща се със съответните първични групи (семейство, домакинство), то те следва да бъдат разглеждани на базата на спецификите, които тези семейства, домакинства имат. В настоящата статия на базата на извършения вторичен социологически анализ на данни от проведени изследвания са очертани основните типове домакинства с деца, за които съществува най-висок риск от живот в бедност.

Ключови думи: детска бедност; бедни домакинства с деца

Въведение

Ускореното протичане на процесите на глобализация в икономиката, нарастването на бедността (в това число и на детската бедност) в световен мащаб, увеличаването на безработицата и промяната в някои форми и условия на труд са част от тенденциите, характерни за постмодерното общество. В условията на икономическа и финансова криза, очертаващи се бюджетни дефицити, срив на компании и сектори, бедността сред децата се очертава като един болезнен проблем, пред които са изправени, както редица европейски страни, така и България. Имайки предвид, че децата са зависима категория, която принадлежи и се идентифицира със съответните първични групи (семейство, домакинство), то те следва да бъдат разглеждани през призмата на спецификите, които тези семейства / домакинства имат.

Изследователски интерес е да се разкрие в какво се изразява тази специфика? Тук ценна информация предоставят редица специализирани изследвания в тази област (Многоцелево изследване на домакинствата в България, 2003 и 2007 г.; Bradshaw,

Hoelscher and Richardson, 2006; Community statistics on income and living conditions, 2007; Child Poverty and Well-Being in the EU. Current status and way forward, 2008; Innocenti Social Monitor, 2006; Teliuc, 2002).

С оглед внасяне на яснота в анализа под бедни домакинства с деца се има предвид такива, живеещи с доходи/разходи под официално възприетата линия на бедност за съответната страна¹.

В литературата посветена на стратификацията, „не се провежда ясна разлика между семейство и домакинство, както се наблюдава в демографията или в социология на семейството” (Тилкиджиев и колектив, 1998: 35). Говорейки за семейство, често то се третира като социална група, съответстваща на нормите и ценностите в обществото, която живее в определен икономически (начин на живот) и културен контекст (ценности, норми) (Аргайл, Хендерсън, 1989). Неговите членове са под един покрив и създават едно домашно стопанство, което може да обединява две, но често и три поколения (Щепанский, 1969). В стратификационен аспект се интересуваме и от семейството и от домакинството, като по-често обект на внимание е домакинството, доколкото то най-вече е „груповия носител на съответното преразпределено материално благосъстояние и доходи, както и на даден социално-демографски статус” (Тилкиджиев и колектив, 1998 :35).

Размер и състав на домакинството

Размерът и съставът на домакинството са важни детерминанти, определящи риска от изпадане в бедност (Bradshaw, Hoelscher and Richardson, 2006). Данни от проведени международно сравними изследвания по темата, отчитат, че бедността е концентрирана в две основни групи домакинства с деца: *на самотните родители и на многочленните с 3 или повече деца* (Bradshaw, Hoelscher and Richardson, 2006). Идентични резултати са регистрирани и в проучването на Общността за доходите и условията на живот на равнище ЕС (SILC). Според проучването, през 2007 г. рискът от бедност при деца живеещи с един родител е сравнително висок (34%), като този процент варира между 17-24% (за страни като Дания, Финландия и Швеция), до 40-45% (за държави като Естония, Ирландия, Литва, Люксембург, Румъния и Обединеното кралство) и 54% в Малта. При многочленните домакинства с 3 и/или повече деца, изследването отчита риск от бедност в размер на 25% за ЕС като цяло. Най-ниски стойности са регистрирани в страни като Германия, Финландия, Швеция, Дания,

Словения, където неговият дял варира от 12-15%, а най-високи в България (71%), в Италия, Латвия, Португалия, Румъния (между 41-55%).

Наличието на статистически значима връзка между размера на домакинството с деца и бедността е емпирично верифицирана и в редица национални представителни изследвания. Данните от проучването "Система за ранно сигнализиране", реализирано от Институт "Отворено общество" и Световната банка през 2010 г. доказват, че в България бедността сред домакинствата с деца е значително по-разпространена (над 27%), отколкото сред домакинствата без деца (20%). Особено силна е уязвимостта от бедност при семействата с три и повече деца, където бедни са 3 от 4 семейства (Захариев, 2010). Според проведеното през 2007 година многоцелево наблюдение на домакинствата в България, процентът на бедност при домакинства с над 6 членове, нараства рязко до над 25%, което е повече от два пъти над средната стойност за страната. От 2005 г. насам официалната статистика отчита също високи нива на бедност основно при две групи домакинства: **на самотния родител със зависими деца и при многочленни домакинства с три или повече зависими деца.** (вж. Таблица 1).

Таблица 1. Относителен дял на бедните по типове домакинства

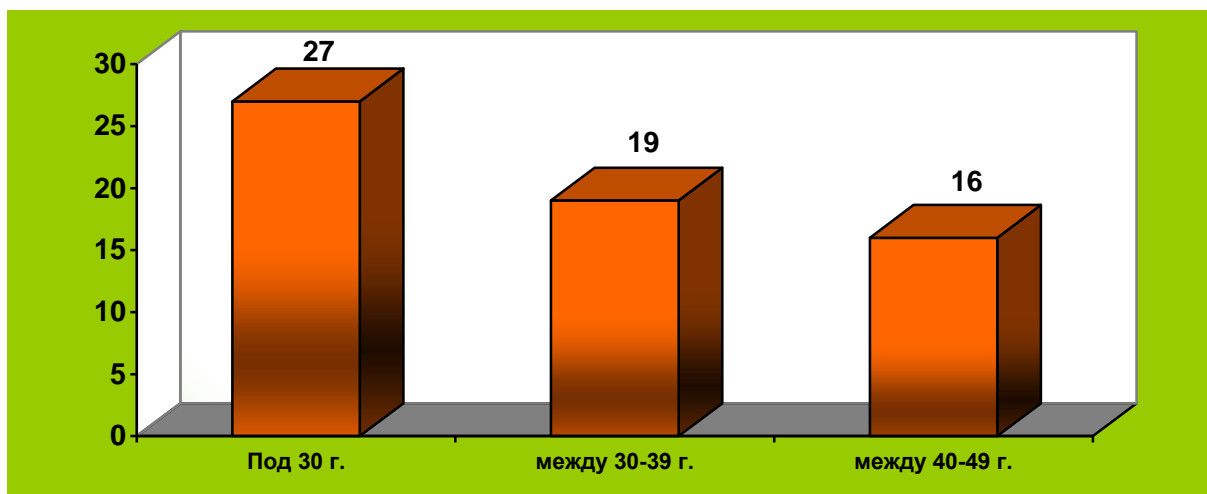
Тип домакинство	2005	2006	2007	2008	2009
Домакинства без деца	16,0	18,4	21,9	23,0	19,4
Домакинства със зависими деца	20,4	24,7	20,7	20,8	21,7
Един родител със зависими деца	30,6	33,5	38,3	30,9	42,3
Двама възрастни с едно зависимо дете	10,9	11,6	11,8	12,9	13,7
Двама възрастни с две зависими деца	20,8	21,3	14,6	15,5	16,3
Двама възрастни с три или повече зависими деца	64,9	71,0	74,2	67,9	65,2
Три или повече възрастни със зависими деца	18,9	26,2	21,9	22,0	21,9

Източник: www.nsi.bg

Възраст на главата на домакинството

Възрастта на главата на домакинството е друг важен фактор, оказващ влияние върху бедността сред домакинствата с деца до 17 г. Според Европейската комисия, рискът от бедност е значително по-висок, при домакинства, чиято глава на домакинството е във възрастовата група до 30-годишна възраст. Това е свързано основно с факта, че младите родители са склонни да печелят по-малко от по-възрастните, основно поради липсата на достатъчно професионален опит и знания, което рефлектира от своя страна и върху заплащането и доходите в домакинството. (What works best in reducing child poverty?, OECD, 2007).

Фигура 1. Риск от бедност, според възрастта на родителите в домакинствата с деца (в %)

Източник: http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/child_poverty_en.htm#childpoverty

Образователно ниво на членовете на домакинството

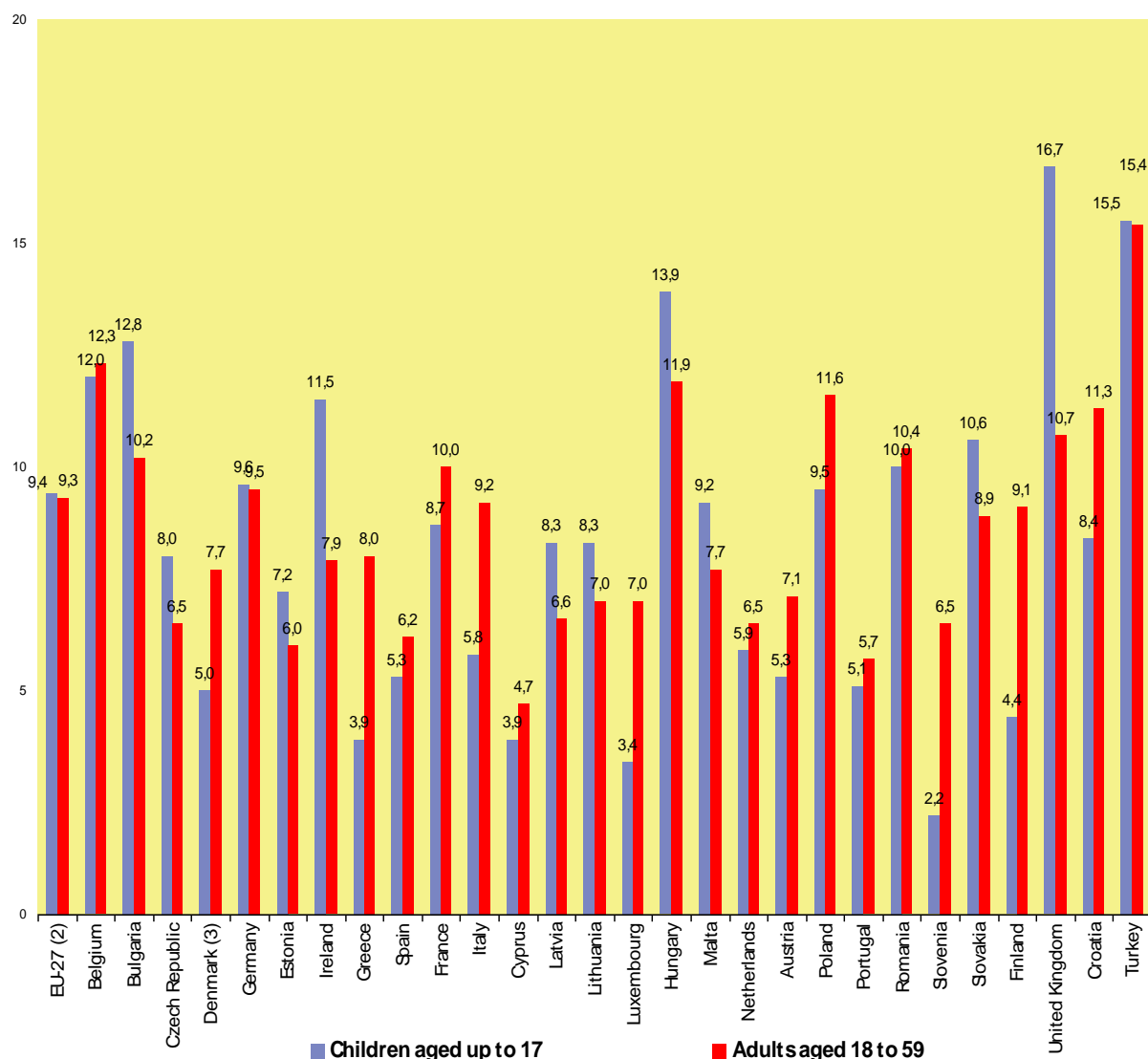
Образователното ниво на родителите пряко влияе върху бедността на децата в домакинството. Според данни на Европейската комисия, относителният дял на бедните домакинства с деца, чиито родители имат ниска квалификация и образование варира от по-малко от 10% в почти половината от страните членки на ЕС до 65% в държави като Малта и Португалия (What works best in reducing child poverty?, OECD, 2007). Подобна е и ситуацията в България. Проведеното през 2003 година многоцелево наблюдение на домакинствата регистрира наличието на тясна зависимост *между степента на образование на главата на домакинството и риска от изпадане в бедност*. Според

наблюдението, при бедните домакинства с деца се наблюдава най-висок относителен дял на родителите в групата *“без завършена степен на образование”*. С нарастване на степента на образование, както на майката, така и на бащата, бедността плавно намалява.

Заетост на членовете на домакинството

Теорията за бедността извежда безработицата като водещ фактор провокиращ бедност, както при домакинствата с деца, така и при такива без деца, което потвърждава причинно следствената връзка между заетостта и статуса в обществото от гледна точка на категориите „беден-богат”. Според доклади на Европейската комисия (Ending child poverty, 2010; What works best in reducing child poverty?, OECD, 2007), около 60 % от всички деца, които са изложени на риск от бедност живеят в безработни домакинства. Съответно процентът видимо намалява, когато само единият родител работи (25 %), а при двама заети, делът намалява и достига едва 7%.

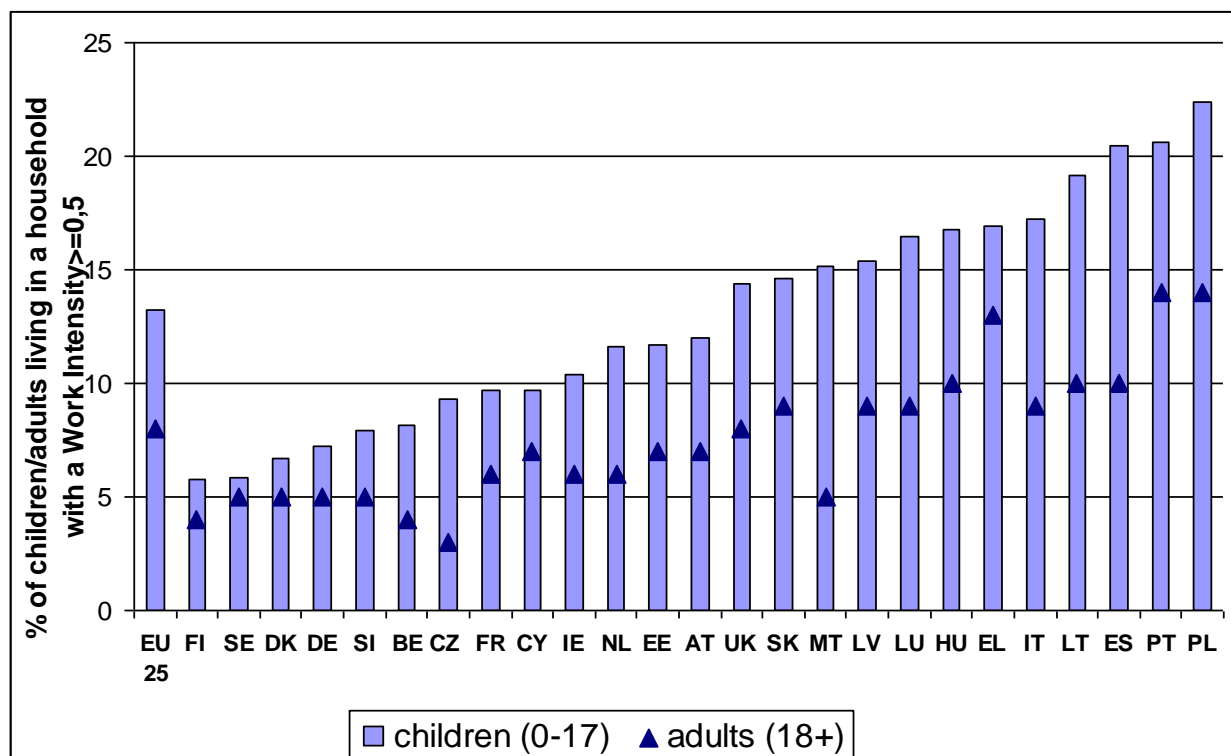
Фигура 2. Лица, живеещи в безработни домакинства по възраст за 2007 (в %)

Източник: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020>

Сходни резултати са отчетени и на национално ниво. През 2008 г. равнището на бедност сред домакинствата, където всички възрастни работят е незначителен – 1.1 % за домакинства без деца и 1.2 % за домакинства с деца (Национален доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване, 2008 -2010). Ниското заплащане, недостатъчната квалификация и принудителната работа на непълно работно време могат да бъдат посочени като други причини за бедност, оказващи влияние върху работещите членове на домакинството. В домакинствата с деца например, доходът на един работещ често не е достатъчен, за да предпази семейството от бедност.

Фигура 3. Равнище на бедност сред деца и възрастни, живеещи в „работещи“
домакинства за 2005 г.

Източник : SILC(2005)

Бедността по етнос

През последните няколко години независимо от отчетения икономически растеж и повишеното благосъстояние в страната, резултати от редица социологически изследвания (Многоцелево изследване на домакинствата в България, 2003, 2007) сочат, че бедността е силно диференцирана по етнически признак. В ромската общност през 2007 г. бедността сред домакинствата с 2 и повече деца достига 69%, а равнището на бедност сред домакинствата без деца е значително по-ниско - 44%, макар и много над средното за страната (Захариев, 2010). Предвид факта, че мнозинството от ромите са съсредоточени предимно в социалните слоеве на ниско квалифицираните и трайно безработните лица, то ромските деца следва да се разглеждат като категория, сериозно засегната от бедността. Те представляват специфична рискова група и от гледна точка на това, че “смъртността в тази група е шест пъти по-висока от средните стойности за страната” (Богданов, Захариев, 2007:13), а също така и високата степен на деца от тази етническа група, които отпадат от училище (Димова 2004; Димова, Нончев, Мондон, Миленкова и др., 2007; Тилкиджиев, Миленкова, Петкова, Милева, 2009).

В резултат на извършения вторичен анализ на данни от проведени международни и национални изследвания се налага основният извод, че групата на бедните домакинства с деца има редица специфични характеристики. Имайки предвид влошената демографска структура на населението в страната, изразяваща се в прогресивно нарастване на дела на възрастните хора и респективно намаляване на младите във възрастовата граница 0-17 г. е необходимо усилията на всички заинтересовани страни да бъдат приоритетно насочени към следните типове домакинства с деца, за които съществува най-висок риск от живот в бедност. Това са:

- **домакинства на самотни родители и многодетни домакинства;**
- **домакинства на безработни;**
- **домакинства, в които родителите са с ниско образователно ниво;**
- **домакинства от етническите малцинства.**

Бележки

¹ По данни на НСИ, официалната линия на бедност в България през 2007 г. е 152 лв., през 2008 г. - 166 лв., през 2009 г. - 194 лв., а през 2011 г. е 211 лв. на член от домакинството.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Аргайл, М., М.Хендерсън. 1989. *Анатомия на човешките отношения*, София: Издателство „Наука и изкуство“
- Димова, Л. 2004 „Етнизирана ли е бедността в България?“, сп.*Социологически проблеми*, N 1-2.
- Захариев. Б.2007, „Бедността и нейните измерители“, В: „Уязвимите групи и кризата“, сп. „*Политики*“, бр. 07/10
- Многоцелево изследване на домакинствата в България. 2003. София: Издание на НСИ
- Многоцелево изследване на домакинствата в България, 2007
- Национален доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване, 2008 - 2010 г. <http://www.mlsp.government.bg>
- Национален доклад по стратегиите за социална закрила и социално включване, 2008. <http://www.mlsp.government.bg>
- Нончев, А., В.Миленкова, Л.Стракова, М.Донкова, П.Мондон, Р.Русева. 2007. *Причини за отпадане на децата от училище*, София: Издателство „Изток-Запад“
- Тилкиджиев, Н., С.Колева, Ц. Златков, М. Келиян, Д. Костова. 1998. *Социална стратификация и неравенство*, София: Издателство „М-8-М“
- Тилкиджиев, Н., В. Миленкова, К.Петкова, Н.Милева. 2009. *Отпадащите роми*, София: Издателство „Институт Отворено общество“
- Уницеф, София Консултинг 2007. *Преглед на бедността при децата и проучване на публичните разходи*. София
- Щепанский. Я. 1969. *Елементарни понятия социологии*, Москва: Издателство „Прогресс“

A review of the 2008-2010 National Strategy Reports on Social Protection and Social Inclusion: http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/files/NAP_2008_-_2010/Ending_child_poverty.pdf

Bradshaw, J., Hoelscher, P. and Richardson, D. 2006. *An Index of Child Well-being in the European Union*, Journal of Social Indicators.

Community statistics on income and living conditions (EU-SILC)

Ending child poverty within the EU? A review of the 2008-2010 National Strategy Reports on Social Protection and Social Inclusion, 2010

http://www.eurochild.org/fileadmin/user_upload/files/NAP_2008_-_2010/Ending_child_poverty.pdf

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&language=en&pcode=teilm020>

Innocenti Social Monitor, 2006 *Understanding Child Poverty in South-Eastern Europe and the Commonwealth of Independent States*, UNICEF

Teliuc, C. 2002. *Social Protection and the Poor in Bulgaria*. Background Paper for the Bulgaria Assessment. The World Bank: Washington, DC

Thematic study on policy measure concerning child poverty, European Commission, 2005,

http://ec.europa.eu/employment_social/spsi/child_poverty_en.htm#childpoverty

www.nsi.bg

*Камелия Петкова е гл. ас. д-р в секция „Общности и идентичности” в Института за изследване на общества и знанието при БАН. Публикациите ѝ са в областта на поведението на фирмата, младите хора на пазара на труда, ролята на ромската жена в процеса на образователна интеграция, детската бедност, групи в риск. Член на Съюза на учените в България.

E-mail: kamelia.petkova@gmail.com